

NOVES FONTS PER A LA HISTÒRIA DE LES BALEARS DINS EL BAIX IMPERI

I. — CONSENCI

Un autor transcurat

“Ja seria hora de reclamar a Consenci com a escriptor espanyol, lo que, segons les meves notícies fins ara no ho han fet els espanyols. 'La Carta' [de Consenci], a la que finalment al cap d'un any contestà Agustí, conté, entre altres temes, la pregunta: a veure si és permès mentir contra els priscillianistes. Consenci fou amb seguretat un espanyol, que visqué a unes illes, es a dir a les Illes Balears, que formaven un pont de comunicació entre Africa i Espanya”.¹

Aquestes frases foren escrites fa més d'un segle pel benedictí del Württemberg Pius Bonifatius Gams, i de llavors ençà no s'ha fet gaire camí. Torna tenir raó encara ara Gams, quan afegeix una forta crítica a una certa propensió dels historiadors de la literatura hispànica, que “han estirat cap a Espanya molts d'escriptors, sense haver-hi suficient motiu [...]. Amb dret podran comptar entre els seus a Consenci, Pastor i Syagri”.²

Pel que fa a les Balears, una primera atenció seriosa a Consenci es va donar per G. Seguí en el seu estudi sobre la Carta de Sever de Menorca. Encara que no afegís noves dades, Seguí té el mèrit d'haver difós entre nosaltres el nom de Consenci i haver remarcat les fortes probabilitats de que la seva pàtria fós alguna de les illes Balears. Tanmateix no tingué gaire resonància. Són pocs els que citen a Consenci i és una omisió greu.

---

¹ P. B. GAMS, *Die Kirchengeschichte von Spanien, II/1: Vom Jahr 305 bis 589*, Regensburg 1864 (reimpr. Graz 1956), ps. 402-403.

² *Ibid.*, p. 467. Pocs anys més tard E. B. B[IRKS] escriví un article relativament ampli, indicant que Consenci “lived in certain islands, probably the Balearic...”, s. v. *Consentius*, *A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines*, (ed. W. SMITH-H. WACE) I (London 1877), p. 622.

D'un altre costat, Seguí és menys convincent a l'hora d'atribuir a Consenci determinades obres que, per les notícies que aquest ens ha deixat o per les cartes de St. Agustí, sabem que escriví. Hom pot veure una crítica als arguments de Seguí al manual de patrologia de B. Altaner, que ha assolit molta difusió al país en les edicions preparades per Ursicínio Domínguez del Val, autor de les referències a la patrologia hispànica.³

Noves troballes de cartes de Consenci pel Dr. Johannes Divjak

L'investigador de l'Institut de Filologia Clàssica de la Universitat de Viena, Johannes Divjak, ha descobert recentment un aplec de cartes de St. Jeroni, St. Agustí i també, entre altres, 2 de Consenci, dirigides a St. Agustí. El Dr. Divjak en prepara l'edició crítica per al Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, dins el qual ja hi té aportacions semblants. El Dr. Divjak a la meua consulta sobre les esmentades cartes de Consenci respongué amb gran generositat, fent-me'n arribar el text en fotocòpia de les proves d'impremta. Crec que serà un bon servei a la historiografia il·lenca donar una primera informació del seu contingut, deixant per a més endavant, una volta comptem amb l'edició crítica, un estudi més detallat.

L'obra literària de Consenci

Amb el que hem dit, ara ja comptam amb tres cartes del nostre autor. Per elles i per les respostes de St. Agustí, que es contenen en dues cartes i un tractat, el *Contra mendacium*⁴ que li dedicà, sabem que Consenci fou un autor molt relacionat i també força fecund. Escriví contra els priscillianistes, pelagians, jueus, sobre la Trinitat, i cartes bastant nombroses. Deixant de banda els escrits que no ens han arribat, faré una breu referència a les 3 cartes que ara coneixem: en quant a la seva datació, hi ha que col·locar-les als voltants de l'any 420. L'estil és prou enrevesat per a fer difícil la comprensió. La temàtica fa referència a la situació de Consenci que es troba mesclat dins la con-

³ Gabriel SEGUÍ VIDAL, M. SS. CC., *La Carta-Encíclica del Obispo Severo*, estudio crítico de su autenticidad e integridad, con un bosquejo histórico del cristianismo balear anterior al siglo VIII, Palma de Mallorca, 1937, p. 108; B. ALTANER-U. DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Patrologia*, Madrid 5 1962, ps. 445-446, i, resumint aquestes notícies cf, el mateix DOMÍNGUEZ DEL VAL, *Consencio*, DHEE 1 (1972) 608-609 i també *Clavis Patrum Latinorum* Steenbrugge, 21961, 373.

⁴ CSEL 41 (ZYCHA 1900) ps. 469-528 = PL 50, 517-548.

trovèria teològica, amb encerts i amb perplexitats, degudes, en part, a la solitud teològica en que es trobava. Les referències al seu aïllament es troben a les tres cartes i la descripció del seu estat anímic es perllonga per tota la tercera. Esquematzant cada una de les cartes, hom podrà adonar-se del seu contingut:

1.ª Carta: PL 33, 449-462-CSEL 34 (GOLDBACHER 1895) 698-722

- versa sobre temes trinitaris i cristològics.
- es planteja la pregunta sobre les possibilitats de la teologia per arribar al conèixement de la Trinitat.
- es proposa la qüestió sobre l'accessibilitat a Jesucrist resuscitat mitjançant els sentits, entrant-hi disquisicions fisiològiques.
- es lamenta de les dificultats d'un aclariment teològic, trobant-se totsol a les illes, per lo qual acudeix a Agustí per a demanar-li ajuda.

2.ª Carta: (DIVJAK Ep. 11)

- de contingut fortament antipriscillianista.
- la major part és la narració de la seva gestió, molt discutible, dins la lluita antipriscillianiana. Conta l'actuació del monjo de Tarragona Frontó que, obrant sota les instruccions de Consenci, descobrí una colla de priscillianistes, començant pel prevere Sever, i seguint per uns quants bisbes, el noms dels quals són gairebé tots desconeguts. Manifesta una situació de la Tarraconense molt afectada pel priscillianisme.
- Consenci es presenta amb contactes estrets amb el bisbe Patrocle d'Arles qui, segons Consenci, convocà un concili a Besiers, incloent-hi els bisbes de la Hispània. Ni per Consenci ni per altres notícies podem saber si aquest concili arribà a reunir-se. L'abast de la convocació de Patrocle posa noves preguntes sobre la seva gestió ambiciosa, i sobre l'actuació del metropolità de Tarragona Ticià, que coneixem just per aquesta carta de Consenci.

3.ª Carta: (DIVJAK Ep. 12)

El to es més personal.

- explica el perquè de la seva participació dins les controvèrsies teològiques, que sembla estar en contradicció amb la seva vinguda a les Balears — aquí apareix el nom de les illes per única vegada —, cercant la tranquil·litat.

- La situació del cristianisme de les illes sembla molt confusa, tant en el camp de la fe en general, com en el de la recerca teològica en particular.
- fa referència a les pròpies obres teològiques, i n'exposa els riscos, servint-se del que passava al seu temps amb les lluites origenistes, quan Origenes havia treballat amb la millor voluntat. Cosa semblant, diu Consenci, pot passar al mateix Agustí, quan la seva obra sigui jutjada per la posteritat.
- hi ha referències a les seves obres antipelagianes i ens assabentam de que conegué la carta del papa Zòsim sobre la mateixa qüestió.
- finalment, hi ha unes notícies molt interessants sobre les Balears: ens dóna el nom d'un bisbe: Sever, que protagonitzà uns esdeveniments espectaculars amb els jueus, que foren posats al coneixement de les esglésies mitjançant una carta.

Pens que amb els elements que ens dóna Consenci, ens trobam amb el testimoni extern més clar de l'autenticitat de la carta de Sever de Menorca que, sobre tot fa uns anys, havia estat posada en dubte amb arguments de consideració. Sobre aquest punt més endavant hi faré unes observacions.

L'enquadrament eclesiàstic de Consenci

Els autors esmentats no han fet gaire disquisicions sobre la condició de Consenci, respecte de l'estructura eclesiàstica. Seguí remarca un poc més la seva condició laical, tal volta influenciat per l'ambient dels anys 30 i pels seus treballs en l'Acció Catòlica. Diguem que el to de les cartes afavoreix més la condició laical que la monacal o de prevere que, de passada, li atribueix Ramiro Flórez a l'edició llatino-castellana de les obres de St. Agustí, dient d'ell que fou un "monje español" o un "sacerdote español".⁵

Les noves cartes no han fet més llum sobre aquest aspecte. El que sí és clar és que Consenci fou una persona molt preocupada per la política eclesial del seu moment, seguint de prop les controvèrsies doctrinals de temàtica molt variada, com són les disputes trinitàries, antropològiques i eclesiològiques de principis del segle V.^è Estigué relacionat amb St. Agustí, però també amb Patrocle d'Arles i amb sectors episcopals i monacals de la Tarraconense. Tot i precisant la condició

⁵ A les obres citades ja, cal afegir les introduccions de Ramiro FLÓREZ a *De mendacio* i a *Contra mendacium*, a *Obras de S. Agustín*. XII (BAC 121) 21973, ps. 469 i 541.

eclesiàstica dels seus interlocutors, com es podrà veure més endavant a la llista que he preparat, mai dóna referències que ens permetin classificar-lo a ell, ni tampoc ho fa St. Agustí. Per aquests motius, ara per ara, pens que no fou ni monjo i menys prevere.

La pàtria de Consenci

Aquesta qüestió ha estat tractada per tots els autors que parlen d'ell. El més clar és tal volta Gams, com hem pogut veure, i com ho deixa veure aquesta altra afirmació: "Consenci era un hispànic que vivia a unes illes, que amb probabilitat eren les Balears, que formaven un pont de comunicació entre Africa i Espanya".⁶ Per la seva banda O. Bardenhewer feu notar que les indicacions que tenim respecte de les illes a les que es refereix Consenci: la seva proximitat a l'Àfrica, el seu ambient priscillianiste, apunten de lo més clar a les Balears; opinió que ja havia expressat Birks i que han repetit U. Domínguez del Val i encara més recentment Henry Chadwick.⁷ Ara bé, les cartes descobertes pel Dr. Divjak aclareixen definitivament alguns aspectes d'aquesta qüestió i és que foren escrites des de les Balears; però també crec que afegeixen una nova pregunta respecte de la provinença de Consenci que afirma que havia vingut a establir-se a les nostres illes cercant — ja al s. V è. — la calma.⁸

¿D'on havia vingut? Les relacions que mantingué des de les Balears em fan pensar en la Tarraconense; però no hi ha que excloure el sud de les Gàl·lies; ¿tendria algun parentesc amb els Consencis narbonesos de principis del s. V.è?

La solitud de les Balears — just una volta n'esmenta el nom — l'havia impulsat a intervenir en les controvèrsies del moment. Crec que convé precisar el tipus de solitud de que parla, o més tost es lamenta Consenci; era sobre tot l'aïllament teològic. En efecte, repeteix que a les Balears no s'hi trobava cap cristià il·lustrat i amb capacitat de tractar problemes doctrinals, cosa que no resulta gens extranya dins la informació que ell ens dóna quan diu que gairebé no hi havia cristians mitjanament instruits i fins i tot era ben difícil de trobar-ne de correc-

⁶ GAMS, o. c., p. 403.

⁷ O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlicher Literatur*, IV, Freiburg/B. 1924, p. 500; H. CHADWICK, *Priscillian of Avila. The Occult and the Charismatic in the early Church*, Oxford 1976, ps. 11 i 154.

⁸ DIVJAK, *Ep. 11*, líns. 80-82: "Sed quia tali intentione uel uoto ad has insulas ueneram, ut hic omne aeuí mei tempus in otio atque segnitia quam etiam nunc haud segniter concupisco inglorium tereretur...".

tament creients: ⁹ “perquè, efectivament, molts de les illes, on habitam, a l'empendre la dreta dreuera que du al camí, han caigut dins un caminot obscur d'aquest error; ¿per ventura trobarem aquí algun Agustí, al qual respectin per la seva autoritat, o acceptin per la seva doctrina, o que se sentin aclaparats pel seu ingeni?”.¹⁰ Aquest és l'aïllament més fort que esperonà a Consenci a treballar per un aclariment teològic, i a presentar-ne els fruits al qui era tingut per mestre dins l'occident.

La situació de les illes el permetia seguir activament la controvèrsia teològica del temps, el que ens és un testimoni literari que amplia les informacions sobre les relacions que es mantenien amb altres indrets de la Mediterrània. Ara bé, resulta sorprenent que, de les tres extenses cartes de Consenci, solament a un passatge ens dóna el nom de l'arxipèlag: “...ut mihi insularum Balearium [...], solitudine ante oculos collocata...”.¹¹ Amb aquestes paraules tenim identificat el conjunt illenc; però encara ens queda una altra qüestió: ¿quina de les illes era el lloc de residència de Consenci? Hom podria embolicar-se amb l'abast que tengué ja al s. Vè. el topònim “Balears”. No feia gaire que s'havia creat la setena (cronològicament) província de la Hispània, amb el nom de “Insulae Baleares”, que comprenia les Balears pròpiament dites i les Pitiüses.¹² Però és possible no entrar per aquest camí, que ens duria a complicacions innecessàries, perquè Consenci fa unes referències als esdeveniments espectaculars respecte dels jueus,¹³ dels quals en tenim una narració força detallada i amb trets molt inflats pel redactor de la carta de Sever de Menorca (ca. 418) que, podria haver estat el mateix Consenci, sota el dictat de Sever, anomenat per Consenci com el “beatus antistes, frater paternitatis tuae [d'Agustí] Seuerus episcopus”.¹⁴ Cal adelantar ja aquí, que l'estil de la Carta de Sever no és tan difícil com els de les cartes de Consenci. Esper poder aportar nous elements més endavant.

⁹ *Ibid.* líns. 47-50: “Talis tunc siquidem me cogitatio impulit ad scribendum, ut mihi insularum Balearium, in quibus non dicam doctum, sed uel fideliter christianum inuenire rarissimum est, solitudine ante oculos collocata...”; i líns. 64-68: “...nullumque etiam nunc in insulis — non dicam qui magna doceat et nebulosa dilucidet, sed uel qui parua consideret — inuenire possibile sit...”.

¹⁰ Entre les cartes de St. Agustí, n. 119 CSEL 34 (GOLDBACHER 1895) p. 703 = PL 33, 451.

¹¹ Cf. el primer text citat a la nota 9.

¹² Otto SEECK, *Notitia Dignitatum*, Berlín 1876 (reimpr. Frankfurt/M 1962), *Notitia dignitatum Occidentis* I, 105, p. 106; *Not. Dign. Occ.* III, 13, p. 111; *Occ.* XI, 71 p. 151; *Occ.* XXI 15, p. 168; cf. R. GROSSE a *Fontes Hispaniae Antiquae IX*, Barcelona 1947, ps. 21-22; *Laterculus Polemii Silvii, IV*, a SEECK, *Notitia Dign.*, p. 257 i GROSSE FHA, VIII, (1959), p. 76.

¹³ DIVJAK, *Ep 12*, 213-215: “...aliqua aduersus Iudaeos quorum proeliis urgebamur duci nostro arma producerem...”, cf. lín. 235.

¹⁴ *Ibid.* líns 206-207.

Les persones que ens dóna a conèixer Consenci:

a) *Els dos grans corresponents: St. Agustí d'Hipona i Patrocle d'Arles*

Les cartes que ens han arribat de Consenci foren adreçades a St. Agustí, pel qual sentia gran admiració, arribant a tenir-li una gran franquesa, com es dedueix de les referències que Consenci fa a la historicitat de les solucions teològiques d'un determinat moment, les quals, a un temps posterior poden ser incorrectes, cosa que succeïa llavors amb Origenes i podria repetir-se amb Agustí, diu Consenci.¹⁵ Altres expressions dels propis sentiments abunden a les tres cartes.

Una altra personalitat molt respectada per Consenci fou l'ambiciós bisbe d'Arles Patrocle, el qual intervingué dins les lluites del priscillianisme: encarregà a Consenci obres de refutació d'aquesta facció, convocà un concili a Besiers, que no sabem si es dugué a terme¹⁶ i del qual no es podia esperar gaire, si hem d'atendre les paraules de Consenci amb que explica a Agustí les possibilitats antipriscillianes dels bisbes hispànics: "tamen certissima ratione credibile est Hispanos episcopos ad concilium quod sanctus atque beatissimus frater uester Patroclus non potestatis, sed pietatis uirtute commotus indixit nequaquam esse uenturos".¹⁷

Llista de persones que ens dóna a conèixer Consenci

Deixant per a un pròxim estudi l'ampliació de les referències al priscillianisme, avancem ja des d'ara que, amb ocasió de combatre'l amb mitjans que St. Agustí no aprovà de cap manera (vegeu al respecte tot el *Contra mendacium*), ens assebetam de l'existència d'una colla de persones que desconeixiem per complet; d'altres, com p. e. el "comes" Asterius reben una nova referència. De tots els que entren dins aquest joc en donaré una breu referència, si bé prescindiré d'ampliar-la amb altres noms, com poden esser Lactanci, Origenes, Pelagi i Celestius, el papa Zòsim, etc.

¹⁵ *Ibid.* 174-176: "nam etsi irreprehensibilis scribere Augustinum episcopum dixerimus, ignoramus tamen quid de eius uolumnibus sit iudicatura posteritas...".

¹⁶ Reproduïnt les paraules que li digué Frontó, Consenci escriví lo següent a St. Agustí, *DIYJAK, Ep. 11*, 431-435: "... a quo [Patrocle / Arelatensi] quidem non difficulter obtinui, ut cuncti tam rei quam iudices qui iniquo crimine pondus iustitiae peruerterunt ad concilium concuenerint quod utrumne in oppido Biterrensi, sicut indictum est, adhuc agitandum sit ignoramus...".

¹⁷ *Ibid.* lín. 446-449.

- 1.—AGAPIUS, bisbe, de seu desconeguda. No figura entre els participants al Concili de Toledo (a. 400). Fou el portador d'unes cartes i llibres que Consenci li consignà pel monjo Frontó. Apareix com a priscillianista (Ep. 11).
- 2.—ASTERIUS, "comes Hispaniarum", càrreg aleshores recent. Segons la narració de Frontó transmesa per Consenci, Asterius es trobava a Tarragona al front d'un gran exèrcit, en missió bèl·lica, contra els bàrbars. Es alabat pel seu seny i imparcialitat, quan per raons familiars, hauria pogut afavorir els priscillianistes (Ep. 11).¹⁸
- 3.—FRONTO, monjo, que s'havia fet un monestir a Tarragona. És el corresponsal de Consenci; aquest li havia donat instruccions perquè, servint-se de l'engany, descobrís els secrets dels priscillianistes i els seus escrits. Amb tals procediments Frontó provocà una situació complicadíssima, que, en repetits judicis, marcats per la violència, arribaren a posar al descobert una colla de complicitats, que afectà fins als bisbes. Tot aquest procés forma el contingut de la carta 11 (Divjak), i que crec fou la que volgué respondre St. Agustí amb el *Contra mendacium* escrit devers l'any 420, aproximadament un any després que Consenci l'assabentàs dels esdeveniments de Tarragona a l'Ep. 11. Al *Contra mendacium*, II, 4, St. Agustí fa referència a Frontó quan diu: "Tamquam si frater ille servus Dei Fronto in iis quae tibi indicavit, quod absit, aliqua mentiretur...".
- 4.—LEONAS, portador de la correspondència entre Agustí i Consenci. Els temporals el detingueren a Menorca; oportunitat que aprofità Consenci per a transmetre a St. Agustí les notícies que li féu arribar Frontó.¹⁹ Agustí es refereix, probablement, a aquesta carta a *Contra mendacium* I, 1, al dir: "Itaque omnibus quae mihi Leonas Dei famulus abs te attulit...". (Cf. Ep. 11).
- 5.—LEONTIUS, prevere, contra el qual escriví Consenci per motius difícils de precisar. Sembla que St. Agustí mostrà el seu desacord amb la tesi de Consenci (Ep. 12).
- 6.—MAXINIANUS i CAPARARIUS, diaques, amics d'Agustí, que el mogueren a escriure a Consenci (Ep. 12).

¹⁸ Cf. HYDATIUS, *Chronicon XXVI*, 74 (ed. TRANOY, Sources Chrétiennes 218-219) París 1974, vol. I p. 124 i 28 i vol II, p. 55. La funció del "comes Hispaniarum" s'esmenta a *Notitia Dignitatum Occ.* VII, 118, ed. O. SEECK p. 138.

¹⁹ DIVJAK, *Ep. 11*, líns. 22-25: "Huc igitur [Balears insulae] venerabilis frater meus Fronto oportunissime, dum fratrem hic Leonam uektorum importunitas detineret, aduenit qui mihi rettulit nimium multa, ex quibus ego ad monendum pauca narrabo".

- 7.—PATROCLUS, bisbe d'Arles,²⁰ que al 417 rebé del papa Zòsim jurisdicció metropolitana tan ampla que, en la pràctica, el constituí en Vicari Apostòlic de la Gallia. El successor de Zòsim, Bonifaci I, restaurà els drets dels metropolitans de les seus que havien quedat sotmeses a Patroclus: Marsella, Narbona, Viena. ¿Seria tan desinteressada la intervenció de Patroclus dins la qüestió priscillianista com dóna a entendre Consenci? La convocatoria d'un concili a Besiers, esperant els bisbes hispànics és d'un abast molt gran (cf. Eps. 11 i 12).
- 8.—PAULINUS, diaca, que intervingué, segons Frontó, en les maniobres dels priscillianistes (Ep. 11).
- 9.—SAGITTIVS, bisbe de Lleida, desconegut. Apareix com un dels principals priscillianistes, i amb molta habilitat per a ocultar els escrits de la seva facció (Ep. 11).
- 10.—SEUERA, dona priscillianista, amiga de Seuerus, que fou triada per Frontó per treure-li, amb les arts que li aconsellà Consenci, les informacions sobre els priscillianistes (Ep. 11).
- 11.—SEUERUS, prevere, ordenat, després d'haver actuat fraudulentment, pel bisbe Syagrius d'Osca. Fou el qui posseïa els escrits priscillianistes, i haguent-los perdut en mans dels bàrbars, foren amagats i, passaren per diverses mans. En torn d'ells i dels seus còdices gira tota l'acció que narra l'Ep. 11. Sembla que era de família poderosa i, com a tal, temia les incursions dels bàrbars.
- 12.—SEUERUS, bisbe, autor de l'Epistola sobre els notoris esdeveniments relacionats amb els jueus. Sembla que hi ha que identificar-lo amb el ja conegut Sever de Menorca, amb seu a Iamona (Ciutadella). Es esmentat a l'Ep. 12.
- 13.—SYAGRIUS, bisbe d'Osca. Hi ha que distingir-lo de l'altre Syagrius bisbe a una seu de la Gallecia, ca. el 433, autor d'escrits antipriscillianistes. De Syagrius d'Osca Consenci a l'Ep. 11 ens ha transmès una descripció lapidària: "Syagrius autem episcopus, uir quidem sanctus atque catholicus, sed nimium credulus et inconsulte benignus". A ell corresponia aclarir la qüestió en torn de Seuerus, prevere però la traslladà al metropolità de Tarragona, Titianus.

²⁰ Cf. especialment É. GRIFFE, *La Gaule Chrétienne a l'époque romaine, II. L'Église des Gaules au Ve. siècle*, París (nova ed.) 1966, ps. 146-154 et passim.

- 14.—TITIANUS, metropolità de Tarragona, repetidament enomenat per la relació de la carta 11; a ell s'havia destinat un dels escrits priscillianistes: "ad Titianum Tarraconensem id est metropolitanum episcopum cum epistolis [unum codicem] destinavit...". Davant la petició popular de condemnar Sagittius, Titianus "ait de episcopi statu non nisi multos episcopos ferre posse sententiam", apellant a la tradició eclesiàstica més autèntica (Ep. 11).
- 15.—URSITIO, ens és presentat com a "monachum, amicum Seueri"; "Ursitio ille Seueri domesticus", etc. Fou l'encarregat de fer arribar a Sagittius bisbe els escrits en possessió de Seuerus prevere (Ep. 11).

Conclusió

Tot i restant molt superficial, aquesta presentació vol complir un objectiu: donar a conèixer l'existència de noves fonts per a la història de les Balears i també de les esglésies de la Tarraconense. Mentre cal treballar per a precisar molts d'aspectes esmentats i altres omesos ara. Tota aquesta tasca es veurà facilitada una volta que disposem de l'edició crítica de les cartes de Consenci que, com ja hem dit, prepara el Dr. Johannes Divjak. Ell amablement em féu arribar el text en vies d'edició acompanyat d'una carta (15 sept. 1978), un fragment de la qual me permet reproduir: "comme Consentius habitait une de ces îles en essayant en même temps d'influencer par ses oeuvres les querelles entre catholiques et Priscillianistes en Espagne, je pensai qu'il serait peut-être intéressant pour vous de connaître aussi ce text". La mateixa intenció ha inspirat la meua informació, que vull concloure amb una qüestió que és força interessant: ¿fins a quin punt la comunicació que mantingué Consenci amb els països de la Mediterrània Occidental, representa una realitat característica de la societat balear dins el Baix Imperi, o queda més tost com una singularitat?

II. — SEVER DE MENORCA (ca. 418)

Des del segle XVI, en que el cardenal Cesare Baronio (1538-1607), havia descobert l'epistola-encíclica de Sever de Menorca, s'havia obert una nova font de informació per a la història del cristianisme balear. Això no obstant, aquella carta vegé contestada la seva autenticitat en diverses ocasions. Els erudits del s. XVIII se'n preocuparen d'examinar-la de primpcompte.

Gabriel Seguí i Vidal, de la primera fornada de la facultat de Història Eclesiàstica de la Universitat Gregoriana de Roma, publicà el 1937, la seva tesi doctoral titulada “*La carta-encíclica del obispo Severo de Menorca*”.¹ Aquella investigació es completava amb una edició crítica del text estudiat, l'única de que disposam fins al moment en que n'hi ha algunes en projecte.

Tot aquest treball anava precedit d'una nota historiogràfica referida a la carta, de manera que quasi exhaustivament s'estudiaren les postures dels historiadors respecte d'aquesta “*Epistula ad omnem Ecclesiam de virtutibus in Minoricensi insula factis per reliquias Sancti Stephani*” (Clavis PL 576).² Posteriorment, un gran coneixedor de la història antiga i medieval del judaisme, Bernhard Blumenkranz, dins una sèrie d'estudis sobre els autors cristians respecte del jueus, publicats a la *Revue des Études juifs*, entre 1949 i 1958, contestà l'autenticitat d'aquesta carta, concedint-li un valor històric si se la situa dins un altre context, que seria, segons ell, el segle VIIe. i la Hispània, no Menorca.³

L'autor adueix raons de tipus històric i lingüístic per a recolzar la seva tesi; entre les primeres hi comptariem el caràcter prematur que tendria la polèmica i conversió collectives dels jueus maonesos, perquè un fenòmen d'aquest abast quedaria més ben situat dins la península Ibèrica a l'època ja esmentada. També la seva argumentació fa referència a les confusions que hauria provocat la cridòria de la multitud de cristians que pressionava al cap dels jueus Teodor, dient-li: “Theodore, credes in Christum...”, interpellació que hauria estat mal entesa segons l'altra sentit: “Theodorus in Christum credit”.⁴ Blumenkranz diu que semblant confusió “qui est tout à fait possible en espagnol, paraît impossible en latin”.⁵ Tota aquesta argumentació es troba a distints indrets de l'obra històrica de Blumenkranz, i fou seriosament avaluada

¹ *La carta-encíclica del obispo Severo. Estudio crítico de su autenticidad e integridad con un bosquejo histórico del cristianismo balear anterior al siglo VIII*, Palma de Mallorca, 1937, VI + 206 ps., amb dos mapes i 5 làmines. El text críticament treballat es troba a les ps. 149-185.

² PL 20, 731-746 i 41, 821-832. El Corpus Christianorum, Sources Chrétiennes i la Fundació Universitària Espanyola de Madrid preparen noves edicions.

³ B. BLUMENKRANZ, *Auteurs chrétiens du moyen Âge sur les Juifs*, REJ II/III (1951/52) 24-27, reproduït a *Les auteurs chrétiens latins du moyen âge sur les juifs et le judaïsme*, París-La Haye, 1963, n. 105, ps. 106-110 i *Juifs et chrétiens dans le monde occidental. 43-1096*, París-La Haye, 1960 especialment ps. 7 i 282-284. Omet altres escrits d'aquest autor, on repeteix la mateixa tesi, alguns dels quals són fàcils de consultar dins el seu recull *Juifs et chrétiens. Patristique et Moyen Âge*, London 1977.

⁴ SEGUÍ, ps. 162-163.

⁵ *Juifs et chrétiens dans le monde occidental. 430-1096*, París-La Haye 1960, p. 284, n. 330.

per M. C. Díaz y Díaz, amb noves aportacions, sens que es pretengués donar per resolta la qüestió.⁶

El prestigi i la força de l'argumentació d'aquests autors han provocat una desconfiança sobre Sever i la seva carta, de manera que s'els anava recusant com a fonts per a la història de les Balears.

Crec interessant prosseguir les investigacions en la direcció que suggereix Díaz y Díaz. De forma complementària pens que pot aclarir algun aspecte l'anàlisi comparatiu dels textos bíblics que apareixen dins la carta. Una primera prova la vaig fer per la tardor de 1976, i vaig poder comprovar com Sever no utilitza el text de la Vulgata; més tost s'observa una proximitat a les versions africanes; les semblances en els pocs textos comuns amb la nota *Miracula facta Vzali circa annum 420 iussu Euodii conscripta*, (Clavis PL 391),⁷ no permeten gaire conclusions. De tota manera, tenguí's present que aquesta nota era fins ara l'únic suport extern de la carta de Sever.

Vist aquest estat de les coses, em sembla que la tesi fonamental de Seguí segueix vàlida, si bé cal deslligar de Sever el text *De Altercatione Ecclesiae et Synagogae* (Clavis PL 577).⁸

Des de que el Dr. Divjak ha trobat les dues noves cartes de Consenci que he ressenyat més amunt, em sembla que cal retornar a Sever de Menorca la seva condició històrica de bisbe dins aquesta illa, i pro-

⁶ M. C. DÍAZ Y DÍAZ, *De Patristica española*, Rev. Esp. Teol. 17 (1957) 11-12. Cf. K. BAUS, *Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen. I: Die Kirche vom Nikäa bis Chalkedon* (Handbuch der Kirchengeschichte, II hg. H. JEDIN) Freiburg/B. Basel-Wien, 1973, p. 229 (hi ha anunciada la traducció d'aquest vol, dins el *Manual de Historia de la Iglesia*, Herder, Barcelona); també segueix la tesi de Blumenkranz Amnon LINDER, *Christlich-Jüdische Konfrontation im kirchlichen Frühmittelalter*, a *Kirchengeschichte als Missionsgeschichte, III/1*, München 1978, p. 405, que diu: "... imaginäre Streitgespräche werden in [...] der wohl im siebten Jahrhundert entstandenen Legenden des Severus von Minorca dargestellt".

⁷ PL 41, 833-854.

⁸ PL 42, 1131-1140; SEGUÍ, *La carta...*, ps. 187-202; SEGUÍ-J. N. HILLGARTH, *La "Altercatio" y la Basílica paleocristiana de Son Bou de Menorca*. Separata del B. Soc. Arq. Lul. 31 (1954) 1-60 (text crític establert per HILLGARTH ps. 33-57). Unes puntuacions sobre la relació entre la Altercatio i la basílica esmentada, cf. J. VIVES a la recensió que feu d'aquest escrit a *Hisp. Sacra* 9 (1956) 127-129; hom pot veure a més M. C. DÍAZ Y DÍAZ art. cit., ps. 3-12; B. BLUMENKRANZ, *Altercatio ecclesiae contra Synagogam*. Texte inédit du Xe siècle, Rev. M. A. Lat. 10 (1954) 18, not. 40; ID. *Augustin et les Juifs. Augustin et le Judaïsme*, Rech. Aug. I (Suppl. Rev. Ét. Aug), Paris 1958, p. 238, així com també *Kirche und Synagoge, Die Entwicklung im Westen zwischen 200 und 1200*, a K. H. RENGSTORF-S. VON KORTZFLEISCH a *Kirche und Synagoge* (Handbuch zur Geschichte von Christen und Juden. Darstellung mit Quellen) I, Stuttgart 1968, ps. 100-101, ara reproduït a *Juifs et Chrétiens. Patristique et Moyen Âge*, sota el n. XXIII. Convé veure igualment el punt de vista arqueològic, que, entre altres, ha exposat P. DE PALOL, *Arqueología cristiana de la España romana. Siglos IV-VI*, Madrid-Valladolid, 1967, ps. 15-18.

tagonista de l'acció notable amb els jueus, reflectida a la carta com esdeveniment del s. V.

Si amb aquest retorn de la carta als inicis del segle V. s'ha de canviar la perspectiva de les relacions entre cristians i jueus, no és cap qüestió que pugui predeterminar-se pel que passà a la Península Ibèrica, donat que les illes no depenien necessàriament de l'ambient de la Hispània, sinó que es mantenia encara clara la seva pertinença dins una òrbita oriental que encara perdurà per segles. Cal observar qualche cosa més, i és que la insularitat pot provocar enfrontaments entre comunitats diverses — la història de les illes mediterrànies en testimonia encara als nostres dies — aquesta propensió s'agreuja dins una illa de dimensions reduïdes, — i ho recorda la carta de Sever — com les de Menorca. Un semblant conflicte de tipus religiós no és gens extrany. A més, hi ha que concedir la importància deguda a la bipolaritat urbana menorquina, centrada entre Iamona, de majoria cristiana, i Magona de majoria jueva. Les tensions i violències sagnants contra els jueus es donaren des de l'edat mitjana a Mallorca, on la insularitat pesà també en aquest orde de coses, i la tensió Maó-Ciutadella té segles de vigència en l'orde religiós, polític i econòmic, i fins i tot ideològic. No és sorprenent que ja al segle V hi hagués un enfrontament entre dues comunitats fortes, sens que pretengui posar-lo com la primera anella de la cadena de tensions posteriors.

Monestir de La Real, 19 de març de 1979.

JOSEP AMENCUAL I BATLE